

## A renaissance.

**T**án nem végzek haszontalan munkát, ha röviden ismertetem a renaissance-stílus keletkezését. Szakmunkáinkban eddig csak elvétve lehetett találni stílismeretekről szóló dolgozatokat, s ez a körülmény bátorított e cikkem megírására; aztán meg ez a tárgy a nyomdász-embert is kell hogy érdekelje, mert hiszen szoros összefüggésben van pályája ismereteivel.

Gutenberg találmánya ismeretes a tizenötödik század feljegyzéseiből. A renaissance is ennek a századnak szülötte és céljaiban, eredményeiben legfő segitőtársa a könyvnyomtatás volt. A sokszorosítás kezdete különben ismeretlen; a tudósok kutatásai nyomán tudjuk, hogy a kínaiak régi időktől fogva nyomtattak egyoldalú lapokat, tehát sok századdal előbb ismerték a sokszorosítás munkáját, mint mi. A kínaiak a buddha-vallással oly nagyon elterjedt indiai építészetet művelték, de az ismert formáknál újabbat, szebbet, célszerűbbet nem tudtak, s azokat fejleszteni képteleneknek bizonyultak. Kezdetleges művészetükben elbizakodtak. Erőseknek gondolták magukat, s ez a gondolkozás útját vágta fejlődésüknek és egyszersmind minden titkuk az emberiség hasznára való továbbterjedésének. A tudomány, az emberi fölvilágosodottság, az anyagi és erkölcsi kifejlődés gyorsabb szárnyakon haladt volna, ha maradi gondolkozásukkal szakítva, más népekkel is megismertették volna tudományuk és titkaik értékét s nagy hasznát. Akkori észjárásuk magyarázata különben védelmi és közlekedési okokban található meg. A világ egyik csodálatra legméltebb alkotásával, a kínai fallal a sokszorosítás ismeretét, terjedését is mintegy befalazták a maguk számára. Mindent féltettek a külvilágtól. És ez a féltés visszafejlődést vagy legalább stagnációt okozott a kínaiaknál. A sokszorosítás művészete legalább semmi fejlődést sem mutat náluk.

A középkorban a tudomány a kolostorokban volt letéteményezve. Ott őrizték féltett kincs gyanánt a kézzel írott könyveket, melyek sokszor egy egész emberi élet munkáját tükrözték vissza. A tudománynak és egyszersmind a nép lelkét lenyügöző butaságnak egyaránt tárházai voltak a kolostorok, s azok is maradtak egészen a tizenötödik századig, amikor

az emberi gondolkör végtére hullámzani kezdett. A társas élet minden alkotását új eszmékért való törekvés hatja át, minden mintegy új életet követel, s nem retten vissza esetleg a rombolástól sem. De minden hatás és újítás között igazi korszakalkotó munkát végez a könyvnyomtatás Gutenberg által való feltalálása, mely megingatja a bitörlok, a hazugok uralmát és felszabadítja a gondolatot. Az eszme hódít tudományban, művészetben egyaránt. A különböző művészeteket például egy ismeretlen formakör vonzza, mely az ó-klasszikus kulturát felfrissítve, új formákat alkot, s amely méltán nevezhető újjászületésnek (olaszul rinascimento-nak, franciául renaissance-nak).

Ez a kor és a felvetett eszme az emberiség fejlődésére a legnagyobb hatással volt. A forrongás érezhető volt minden nemzet belső életében; ám az eszmének a bitörlok fölött való diadala csak a meghasonlás útján volt elérhető. Adáz küzdelem keletkezett, de a szabad gondolatot útjában nem tartóztathatta fel semmi, s ha volt is útjában akadály: lerombolta.

A csúcsíves stílust, mely a tizennegyedik században érte el fejlettségét, a renaissance kezdetei már virágzása korában is hátráltatták. Így csakhamar bekövetkezett visszafejlődése. A könnyű, átgondolt formák és az ehhez idomuló ornamentika helyett szövevényes és a kivihetlenséggel határos formákat látunk, melyek hatással voltak az egész szerkezetre. Innen a gót stílus visszafejlődése, míhelyt a renaissance előnyomult.

A renaissance mozgalomnak Olaszország a bölcsője. Az antik tudományt, művészeteket ott próbálták új életre ébreszteni. Ezek és legfő segítőársuk, a könyvnyomtatás, az emberiség látó- és gondolkörét tágitották, nemesítették és lerakták alapját mai művelődésünknek és művészetünknek.

Ennek a kornak szellője Magyarországot sem hagyta érintetlenül. I. Mátyás tudós alkancellárja Karai László budai prépost Hess Andrást Velencéből Budára hívja, s felállíttatja véle az ország legelső nyomdáját 1472 körül. E nyomda legnevezetesebb terméke a *Chronica Hungarorum*, szép renaissance betűkkel és kézzel festett — bár többnyire gót stílu — miniatúrákkal. Ebben az időben ülteti át Mátyás hozzánk a renaissanceot is. De ezzel nem annyira nemzeti, mint inkább olasz kulturát fejlesztett, mert udvari emberei, meghittjei, művészei, könyvmásolói olaszok voltak, kik közül a hagyomány szerint Da Majano szebbnél-szebb épületeket tervezett, melyekből — sajna — semmi sem maradt meg.

Erdélyben állítólag Szebenben állították fel az első nyomdát 1529-ben; ezt követték Brassóban Honter Jánosé 1534-ben, Kolozsvárott Heltaí Gásparé 1550-ben, aki a vallásos forrongás közepette elhagyva Luther tanait, a kálvinista vallásra tér át, később pedig Dávid Ferenc hatására a Blandrata tana követőjévé: unitáriussá lesz. E szabad gondolkozása révén az erdélyi könyvnyomtatás is virágzásnak indult. Kolozsvár ebben az időben az ország legvirágzóbb nyomdavárosa. Heltaí nyomdájának vezetője Hoffgreff volt; ebből a nyomdából jelent meg Tinódi Sebestyén „*Chronica*“-ja (1554, 4<sup>o</sup>, 156 számozatlan levél), melynek címlapja már a renaissance irányelveit mutatja. E címlodról elmondhatjuk, hogy az még Aldo Manuzio ismert, önálló címlodalaival is vetekedik mind a gondos sorszedése dolgában, mind pedig a külső kép rajza tekintetében. Heltaí egy ügyes kis homlokléce különben e könyv 10. oldalán látható. Már e léc is félreismerhetetlenül magán viseli a renaissance hatását.

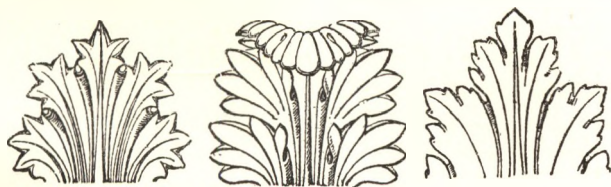
A renaissance-nak az építészetben való megjelenését egy véletlen dolog siettette. A sankt-galleni kolostorban 1430 körül megtalálták Vitruvius-

nak a görög és római építőművészetről szóló, eladdig lappangott híres könyvét, s az olasz művészek és építőmesterek teljes odaadással vetették magokat e könyvnek a még meglevő műemlékekkel való együttes tanulmányozására. Ennek hatásaképpen csakhamar föllevenültek a régi formák, amit nemsokára nyomon követett az ornamentika teljes megújódása is.

A legnemzetibb és a legtisztább renaissance Olaszországban keletkezett. S ez nem is csoda, mert hiszen az olasz művészek folyton tanulmányozhatták a szemük előtt levő remek antik művészetet. De azért ez antik művek szolgálai utánzására világért sem vették, sőt ellenkezőleg: mindig lehető önállóságra törekedtek. Innen van, hogy az olasz művelődés és művészet egész Európát bámulatba ejtette és nem egy művész alapított ott egyéni fejlett stílust és önálló iskolát, amelyből egész sereg tanítvány fejlesztette tovább a formákat. Hogy az olaszok mennyire önállóak igyekeztek maradni a régi hagyományoktól,

bizonyítják a szövegbe iktatott itteni ábráink is, amelyek minden történeti stílusok legfő díszítő elemének, az akantuszlevélnek alakját mutatják be természetben, s ezenkívül görög, római meg renaissance stílizálásban.

Ismerkedjünk meg ezek után nagyjából a renaissance stílus érvényrejutásával, mely a mai forrongó modern stílusnak távoli előjátéka volt



Az akantuszlevél görög, római és renaissance földolgozásban.

és lássuk: miképpen alakultak ki annak fajtái az országok és nemzetek szerint.

1. *Olasz renaissance.* Ha az ezt megelőző stílusokat tekintjük, melyek e korszakig sorra megérték kezdetlegességük, kifejelettségük, virágzásuk és hanyatlásuk korát: ezek merőben ellentétesnek tűnnek fel a renaissance mellett. Az utóbbit a megelőzőkkel szemben profán természetűnek nevezhetjük, amennyiben már nem csupán a templomot és az istenség fogalmát akarja visszatükrözni a művészetben, hanem átszab az iparra is és azt iparművészetté fejleszti. Eleinte leginkább palotákat, lakóházakat építettek, s ezeknél egyik legfő gondjuk



Akantusz a természetben. (Acanthus longifolius.)

volt az olasz művészeknek, hogy az építészetben kifejezésre juttassák a természeti lények legtehetségesebbikének, az embernek a teremtő erejét. Innen van, hogy még manapság is ott, hol monumentális épületekről van szó és faragászati, szobrászati művekkel óhajtják díszíteni a palotát: igen sokszor az olasz renaissance kultiválói nyerik el az elsőbbséget.

Az olasz renaissance kezdete 1430-tól vehető komolyan, mert eddig csak tapogatózás volt az 1400 táján életre kelt eszme körvonalozása céljából. Eleinte a középkori román és a csúcsíves stílus formáinak utánzásából állott, de később már önálló jellegűekké kezdenek válni az antikből eredő alkotások.

A nyomdászatban is első helyet foglalt a sík betöltésénél, amint azt a Krebs-féle öntöde olasz kerete, a Meier és Schleicher velencei körzete,



Olasz renaissance dísz.



Német renaissance dísz.



Francia renaissance dísz.

Schelter és Gieseckének szép tollvonásos díszé és a Rafael-dísz bizonyítják. Ennek a stílusnak a szépségeit, kecsességét mind-egyiknél a tervező művészek kiváló egyéni lelkesültsége hozta létre.

A renaissance első műveivel ép úgy vagyunk, mint a jelenkori szecesszió (különválás) első szülötteivel. Elismerhetjük bár az utóbbinál is az egyéni alkotások eredetiségét, ezek azonban még kiforratlanok. A renaissance első művei szintén ilyenek voltak, s éppen ezért e korszak (1430—1450) a korai renaissance első stádiumának nevezhető. Egy határozatlan eszme-kör felé való törekvés jellemzi, s termékeit jobbra az érette lelkesülő fiatal művészek kiforratlan, de

tagadhatatlanul eredeti alkotásai teszik ki. Mint mindenben, úgy a renaissance életre keltésében is a minden szépért lelkesülő fiatalság járt legelől.

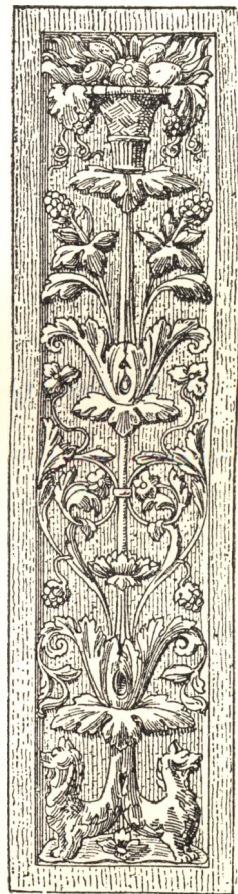
(A jelenkorban a szecesszionisták lelkes csapatát is ily fiatal, lelkesülő művész-íjjakból toborozták, s eredetiségre törekvő alkotásaik közben szintén sok-sok torzszülött látott napvilágot. Ezért a közönség jó része tartózkodott tőle, mert nem látott benne semmi határozottságot. De ők nem csüggedtek. Helyesen is tették, mert a modern stílus ennek az úgynevezett szecesszionának a romjain kezd mind világosabban kibontakozni.)

Az olasz renaissance első mestere a firenzei Brunellesco volt. Saját egyéni stílt fejlesztett nemzete tulajdonságainak kidomborításával. Követő társai lettek Michelozzo Michelozzi, Benedetto de Majano, kik tovább rakták az alapot és megteremtették az olasz korai renaissanceot, a Quattrocentót (1450—1500).

A XVI. században, II. Gyula pápa idejében a művészi élet Rómában kezd fényesebb művészi tökéletességet elérni. E kornak, a nagy renaissance-nak, másképp Cinquecentónak (1500—1580) művészei a szemük előtt levő antik maradványokat még tüzetesebb tanulmányozás alá veszik, ami határozottságot, szigorúságot, ritmikuságot visz a tervezetekbe. Eltűnnek a csapongó fantázia költői románcai és helyükben komoly, határozottságot kifejező formakör keletkezik. Legszébb e korbéli díszítés a pilaszter-kitöltés (5. ábra). Az épületek belső falain a falterületeket a pilaszterek és parkányok mezőkre osztják, melyeket szalag-díszítmények kereteznek; a legnemesebb díszítmény Rafaelnek vatikáni loggiáiban található. A Szent-Péter-templom első tervezője Michelangelo, a legnagyobb mester, kinek művészi ereje egyforma volt építészetben, szobrászatban, festészetben; kritikája és egyénisége befolyásolta a művészet egész fejlődését. Bramante a kupolaépítés mestere, Palladio és Vignola a teóriák, melyért az „építészet törvényhozói“ névvel tisztelték meg. Jeleskedtek még Sansovino Velencében, Rafael Rómában, Sammichele Veronában.



Német renaissance dísz.



Pilaszter-kitöltés az olasz renaissanceban.

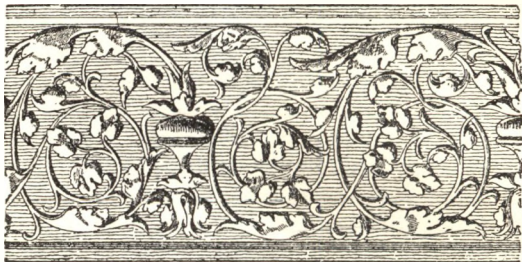
Az ezt követő nemzedék jeles, lángeszű művészei egymást akarták legyőzni alkotásaikkal és búcsút mondtak Palladio és Vignola antik művészetből újjáalkotott törvényeinek. A teljesen eredeti, önkényes díszítés mezejére léptek, amely létrehozta a hatást kedvelő késői renaissanceot, amelyből a tizenhetedik században lassankint a barokk stílus alakult ki. Az olasz renaissance művészetben a dekoratív jelleget, ahol csak lehetett, igen erősen kidomborították, különösen a Quattrocentóban. A de-

korációt kecsesség, könnyedség jellemzi, még pedig nemcsak a konstrukcióban, hanem éppen olyan mértékben a dekorációban is. Jó példát adnak erre a szövegben elszórt ábráink.

A renaissance csak későn, fokozatosan jutott el az északi országokba és különösen Németországban a gót műízléssel eleinte csak bajosan tudott megküzdeni. A régi és az új ízlés küzdelmeiből keletkeztek a gót és antik formák egybeolvasztásával a renaissance fajtái országok és népek szerint elnevezve.

2. Német renaissance. A renaissance a maga hódító útjában csak évtizedek elteltével, 1500 táján jutott el Németországba. Itt a virág-

zásban levő gót műizlés mellett e formakört is vendégszerető barátsággal fogadták, de nem mulasztották el a német nemzeties felfogást rája nyomni. Az éghajlat, a helyi viszonyok előre meghatározták fejlődését. A csupa erődítésből álló német városokban a tér szűk volta a magasba való emeletes építést eredményezte és így a szükségből erényt hozott létre. A németek építészeti-  
 tőkben egységes alapterveket nem ismertek, hanem mindig a szükséghez alkalmazkodva építettek. Innen vannak a különböző stílbeli eltérések, melyek festőileg hatnak a szemlélore. A német renaissance ház az olasszal ellentétben meredek tetőt követelt, hogy a hó és az eső lefolyhasson és az erkélyes díszítés bősége is az egyik fő jellemző vonása.



Német renaissance dísz.

Amíg az olaszok főképpen az építészetben tűnnek ki, a németek az iparra is kiterjesztették a figyelmüket. A nyomdászatba belevitték jellemző felfogásukat és ma is számtalan olyan német renaissance díszítmény van birtokunkban, melyek mindegyike a német renaissance valamelyik nagymesterének a példaképeire támaszkodik. Ezenkívül nagy művészi érzéssel fejlesztették az Olaszországból származó intarsia (faberakás) művészetét is. Különböző fanemekből kellően stilizált ornamentet, tájképeket állítottak elő; kultiválták a niellót: kőbe vésett ornamentek más színű anyaggal való kitöltését. Bútorok dolgában pedig a legpazarabb fényűzést fejtették ki.

A német renaissance művészeinek a sikere megközelíti az olaszokét. Gazdag fantáziájukkal, finom felfogásukkal párosultan a legnagyobb tevékenységet fejtették ki Cranach, Dürer és Holbein, kik mellest az iparművészet szolgálatába is beszegődtek és megteremtették a német iparművészetet. Beleszóltak egyebek közt a könyvnyomtatásba is, s a segedeljükkel előállított nyomtatványok mindegyike a grafikus művészet egy-egy diádala. Soha olyan magos fokon nem állott a



Francia renaissance könyvcím G. Tory-tól (1543).

könyvnyomtatás, mint az állítólag magyar származású Dürer Albertnek, meg híres kortársainak az idejében, vagyis a XVI. század első harmadában.

3. *Francia renaissance.* Ha figyelemmel szemléljük a német és francia renaissance-ot: külömbséget közöttük nagyon keveset találunk, mert

a francia egészében hasonlít a némethez. Ami azonban a dísz finomságát illeti, a franciáké a diadal. A korai időből való a Chambord-kastély, mely még világosan mutatja a friss életre kelt eszmének, az új formakörnek küzdelmeit a középkori szerkezettel. A XVI-ik században, a renaissance virágzása idején, Franciaországban fejlődött ki a díszes, egy nemzet által sem utánozható palota-stílus, melynek fejlettsége és egységes tervezettsége az építészetben első helyre emelte Páriszt. Említésre méltó alkotások a párisi Louvre (1548) Pierre Lescottól, aki megalkotta a francia paloták mintaképét. A francia renaissance felvirágzása körül érdemeket vívtak ki maguknak Adam Kraft, Peter Fischer, Veit Stoss, Jean Goujon, kiknek nevei méltán sorakoznak az olasz és német művészek listájához. A grafikus művészek sorából pedig titánokként emelkednek ki Tory és Cousin, kik a francia szellemet megtestésítő finom fölfogásukkal és roppant termékenységgel az egész XVI. századra rányomták művészetök bélyegét.

Ebben a korban, midőn elődeink már a könyvnyomtatás, a fa- és rézmetszés és az olajfestés ismereteinek birtokában voltak, a képzőművészet is más működési teret keresett. Az előbbi századokban kizárólag az építészeti szolgálatában állott, de a szabad, friss levegőt érezve, csakhamar ő is más útra vágyott. Egyes művészek az antik ideál megtestésítéseért lelkesedtek, mások a természet tanulmányozását tekintették fő feladatuknak, ami aztán a renaissance többi művészetét is cselekvésre és

akaratkifejezésre vezette. Egy-egy nagyobb művész fölfogását, izlését a tanítványok egész raja követi és így keletkeznek a mesterek nagy iskolái. Bár eleinte még a keresztény felfogás tükrözését látjuk alkotásaikon, mivel a vallás irányította a művészetet: később már az életből vett képeket alkotják, ami egyszerre oly nevéssé és híressé teszi őket.

A nyomdászatban is a legszebb, legpraktikusabb dísz közé számíthatók a francia renaissance formái; finomságuk egyenesen megkapó.

Spanyolországban a renaissance nemcsak a gót stíllel vegyül, hanem más, főképp arab elemekkel is; a díszítő elemek pazarsága jellemzi az e korbéli műveket. E stílust platereszknek (aranyműves-stílusnak) is nevezik, mert mesébe illő díszet mutat.



Francia renaissance könyvcím G. Tory-tól (1529).

Angliában csak nagyon későn (a XVII. században) tud a renaissance meghonosodni, mivel az angol nép konzervativizmusa nehezen tudott megválni a gót formáktól. Végre is csak gót elemek túlnyomó beszövésevel alkotják meg és hozzák létre az Erzsébet-stílust.

Hollandiában eleinte a német alapforma közkedveltségű és itt, valamint Belgiumban is, a renaissance állandóan gót elemekkel vegyült.

Skandináviában meg Dániában is ez jellemzi az egész renaissanceot, éppen úgy, mint minden olyan más országban, ahol a gótika hosszas uralma mélyebb hatással volt a nemzet lelkületére.

Magyarországon a renaissanceot megelőzőleg alig-alig lehetett művészetről beszélni. Károly Róbert és Nagy Lajos királyaink idejében ugyan folytonos összeköttetésben voltunk a külfölddel, különösen Olaszországgal, s egyik-másik iparunk — mint az ötvösség, kocsigyártás stb. — némi nemzeties fejlődése mellett igen sokat köszönhetett a külföldi hatásoknak: de a gótika szelleme és művészete nálunk sohasem volt kiterjedtebb érvényű. Ezért is sikerült I. Mátyásnak a renaissanceot Magyarországon oly rövid időn belül annyira megkedveltetnie.

Magyarországon a zavaros politikai viszonyok következtében nagyon kevés épület maradt meg, bár a talaj e művészet nemzeti alapon való fejlesztésére kiválóan alkalmas lett volna. Fenmaradt emlékeink legfőbbjei a bártfai városháza, a budapesti belvárosi templom két posztoforiuma és a sárospataki várkastély. Ötvösmunkáinkon, grafikai emlékeinken s könyvkötéseinken már nagyobb mértékben van képviselve a renaissance, sőt ennek egy minálunk kifejlődött alfajtája, a magyar renaissance is.

*Kahlfürst Imre.*

